

Саюк В.І. Професійна компетентність як основа розвитку сучасного викладача в системі післядипломної педагогічної освіти / В.І.Саюк // Нова педагогічна думка. – 2012. – №3 (71). – С. 57-61

УДК 378.046.4

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – ОСНОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА СИСТЕМИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті визначено сутність професійної компетентності викладача системи післядипломної педагогічної освіти, розкрито її зміст, як основу професійного розвитку і структуру.

***Ключові слова:** професійна компетентність викладача, післядипломна педагогічна освіта, зміст професійної компетентності викладача, структура професійної компетентності викладача.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. В Україні, як і в інших розвинених країнах світу, вища освіта є провідною галуззю розвитку суспільства. Державна політика в галузі освіти спрямовується не тільки на оновлення її змісту й організації навчального процесу, відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень, але й на створення умов для розвитку особистості, творчої самореалізації кожного громадянина. У реалізації державної освітньої політики провідна роль належить викладачу, професійна діяльність якого в сучасних умовах значно ускладнюється, оскільки задаються нові цільові, змістові та методичні орієнтири. Тому виникає потреба у фахівцях з високим рівнем професійної компетентності, особливо в системі післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання даної проблеми. Проблемам загальної підготовки викладача, формуванню і становленню його особистості, змісту підвищення кваліфікації приділялася увага такими науковцями, як О. Алексюк, О. Абдуліна, Г. Балл,

С.Гончаренко, С. Крисюк, А. Кузьмінський, В. Лозова, В.Олійник, В. Семиченко, С.Сисоєва, О. Сухомлинська та ін. Вихідні засади підвищення функціональної компетентності викладачів визначені концепцією безперервної освіти на початку 90-х років минулого століття. Однак, на сучасному етапі виникла потреба у якісно новій підготовці викладача, яка б дозволила поєднувати фундаментальні професійні знання з інноваційним мисленням і практико-орієнтованим, дослідницьким підходом до вирішення конкретних освітніх проблем.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – визначення сутності та аналіз складових професійної компетентності викладача післядипломної педагогічної освіти, як основи його професійного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перехід економіки будь-якої країни на інноваційний шлях розвитку потребує відповідного кадрового забезпечення галузі науки. Тому підготовка наукових кадрів займає пріоритетне місце у науково-технічній політиці розвинутих країн і країн, що розвиваються. Майбутнє науки та економіки держави залежить від притоку молодих науковців, ефективної роботи системи підвищення кваліфікації та збалансованого розвитку науки і ринку праці. Країни Європи, які приєдналися до Болонської декларації, на законодавчому рівні проводять реформи системи вищої освіти, здійснюють аналіз якості підготовки наукових кадрів, розробляють освітні програми.

Важливе місце у вітчизняній системі безперервної освіти посідає післядипломна освіта, яка створює умови для постійного розвитку професійної компетентності керівних, педагогічних і науково-педагогічних кадрів освіти. Завдяки цьому долається розрив між здобутою професійною підготовкою у вищому навчальному закладі та потребами, що висуває розвиток науки, освіти, техніки і суспільства. У зв'язку з цим, зростають вимоги до професійної компетентності викладачів, які забезпечують зміст та організацію навчання на курсах підвищення кваліфікації.

Під *професійною компетентністю викладача* розумітимемо інтегровану професійно-особистісну характеристику, яка включає ціннісні орієнтації, фахові

й функціональних знання, уміння і навички та особистісні якості, спрямовані на досягнення ефективного результату у професійній діяльності.

Більшість науковців вважають за доцільне при визначенні поняття професійної компетентності вводити до її складу не лише знання, уміння та навички, а й мотиваційну, рефлексивну та особистісну складові. Ми також вважаємо, що структуру компетентності слід дещо розширити, передусім за рахунок мотиваційної складової, адже відсутність у фахівця мотивації до певного виду діяльності блокує його професійний розвиток і саморозвиток, не сприяє використанню знань, умінь та навичок, і в цілому збіднює відповідну компетентність. Разом з тим особистісну та рефлексивну складові, на наш погляд, не слід відокремлювати одна від одної, адже здатність до рефлексії є особистісною якістю. Безумовно, і мотиваційна сфера, і когнітивний ресурс (знання), і операційний компонент (уміння і навички) визначають ознаки особистості, але в цьому випадку вони умовно виділяються для того, щоб повніше розглянути не загальний їх склад, а лише ті елементи (мотиви, потреби, інтереси, сукупність знань, умінь та навичок), що безпосередньо входять до структури досліджуваного явища – професійної компетентності викладача. Отже, якщо розглядати структуру професійної компетентності викладача найбільш узагальнено, то в її складі можна виділити такі компоненти (рисунок 1):

а) мотиваційний – сукупність потреб, мотивів, інтересів, ціннісних орієнтацій, ставлень, адекватних цілям і завданням педагогічної діяльності, та їх інтегративних комплексів (пізнавальні потреби й інтереси, гуманістична спрямованість, прагнення реалізуватись у науково-педагогічній діяльності тощо);

б) когнітивний – сукупність знань, необхідних для здійснення науково-педагогічної діяльності (знання предмета, педагогічні, психологічні, основи організації й управління навчальним процесом тощо);

в) операційний – сукупність умінь і навичок, необхідних для практичного вирішення навчальних і виховних задач (уміння встановлювати

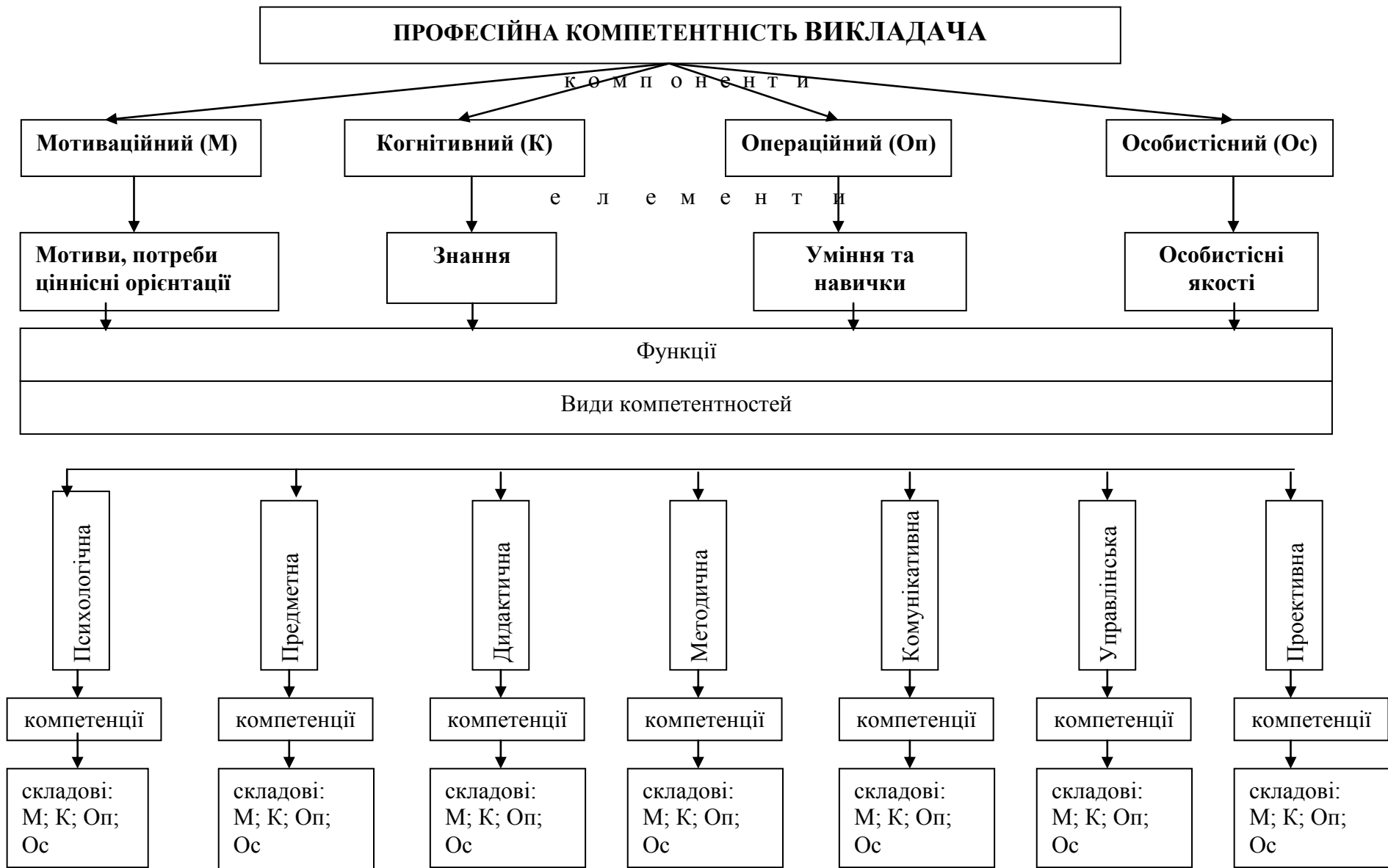

Рис. 1. Структура професійної компетентності викладача

міжособистісний контакт, організувати міжособистісну взаємодію, упорядковувати і передавати навчальну інформацію тощо);

г) особистісний – сукупність важливих для професійної педагогічної діяльності особистісних якостей (комунікативність, відповідальність, емпатійність, готовність до рефлексії, здатність до самоаналізу і самоуправління тощо). Розглянемо їх детальніше.

Мотиваційний компонент включає мотиви, потреби, ціннісні орієнтації. Це своєрідний індикатор, який показує ставлення викладача до засвоєння нових знань, готовність до навчання і професійно-особистісного розвитку, мобільності.

Психологи розглядають мотивацію як рушійну силу поведінки у структурі особистості, зазначаючи, що саме мотив виступає акумулятором особистісного досвіду, який виконує роль внутрішнього регулятора майбутніх дій людини. А.Маркова умовно виділяє декілька груп мотивів, спрямованих на різні аспекти педагогічної поведінки (професійна діяльність, професійне спілкування, особистість професіонала):

а) мотиви розуміння призначення професії;

б) мотиви професійної діяльності:

- діяльнісно-процесуальні мотиви (орієнтація на процес професійної діяльності);
- діяльнісно-результативні мотиви (орієнтація на результат професійної діяльності);

в) мотиви професійного спілкування:

- мотиви престижу професії в суспільстві;
- мотиви соціальної співпраці у професії;
- мотиви міжособистісного спілкування у професії;

г) мотиви виявлення особистості у педагогічній професії:

- мотив розвитку і самореалізації;
- мотив розвитку індивідуальності [3].

Поєднання мотивів утворює внутрішню детермінацію професійної поведінки. Вона залежить від багатьох мотивів, які в процесі професійної

діяльності викладача постійно змінюються і мають свою змістову та динамічну ознаки.

Важливими елементами внутрішньої структури особистості, закріпленим життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань є ціннісні орієнтації. Д. Леонт'єв виділяє такі головні цінності, якими керується людина: етичного порядку (чесність, порядність, доброта, непримиренність до недоліків); міжособистісного спілкування (вихованість, життєрадісність, чуйність); професійної самореалізації (ретельність, ефективність у справах, тверда воля); індивідуальні цінності (незалежність, відповідальність, конформізм) [2]. Свідомість і самосвідомість, закріплюючись у ціннісних орієнтаціях, впливають на мотивацію педагогічної дії. Процесуальна сторона (вміння і навички) професійної компетентності викладача є похідною від рівня розвитку його ціннісних орієнтацій, а мотиваційно-ціннісне ставлення до педагогічної діяльності є центральним у готовності викладача до педагогічної професії.

Ціннісні орієнтації, мають принципове значення для формування індивідуального стилю педагогічної діяльності, визначаючи його гуманний, демократичний або авторитарний характер. На основі ціннісних орієнтацій формується мотиваційно-ціннісне ставлення до педагогічної професії, цілей і засобів педагогічної діяльності.

Когнітивний компонент охоплює теоретико-методологічні знання предмета (дисципліни, курсу), педагогіки та психології; нормативно-законодавчі знання; методики навчання (викладання) тощо. Знання, що розглядаються, як система наукових понять і категорій, дають можливість викладачу глибше зрозуміти педагогічну дійсність, осмислити найістотніші зв'язки й відносини у педагогічній взаємодії. Процеси засвоєння, перетворення й використання професійних знань опосередковуються особистістю викладача, його ставленням до власної діяльності. Знання стають професійними тоді, коли вони перетворюються та вибудовуються в систему для практичного розв'язання педагогічних завдань, коли їх отримання й набуття вмотивовані індивідуально-

особистісними потребами, коли вони виступають джерелом професійного розвитку.

Важливим компонентом професійної компетентності викладача є *операційний компонент*, який розглядається нами як технологічний блок, що містить сукупність педагогічних умінь і навичок.

Будь-який компонент структури професійної компетентності викладача не може існувати автономно, він завжди інтегрується з більш масштабними системами. Так, мотиваційний блок професійної компетентності викладача входить до структури загальної особистісної спрямованості, когнітивний – до структури світогляду. Операційний же компонент входить до ширшого аспекту педагогічної діяльності – процесуального, що дає змогу розглядати реалізацію професійної компетентності викладача у межах діяльнісного і функціонального підходів.

Отже, професійна компетентність викладача на операційно-процесуальному рівні передбачає її вивчення з позиції цілеспрямованості та цілепокладання. Цей компонент структури професійної компетентності охоплює: способи дій (засоби, форми, методи, прийоми педагогічного впливу), сформовані на рівні умінь, або навичок; тактику особистісно-зорієнтованої поведінки у процесі взаємодії зі слухачами; прояві педагогічного такту; комунікативні здібності; вміння безконфліктного вирішення педагогічних ситуацій тощо.

Особистісний компонент. Діяльність і поведінка людини мотивуються внутрішніми потребами, усвідомленням свого місця в житті суспільства і колективу зокрема. Професійно-особистісні якості поділяються на:

- якості, необхідні у практичній діяльності, взаємодії з усіма учасниками навчально-виховного процесу;

- якості, необхідні для професійного й особистісного зростання викладача, його самовдосконалення;

- якості, що регулюють поведінку викладача, у тому числі здатність до рефлексії [4].

Рефлексія передбачає оцінку викладачем власної діяльності та визначення

стратегії її розвитку. Здійснюючи навчально-виховний процес, викладач повинен обов'язково аналізувати його. Це створює можливість зворотного зв'язку зі слухачем, пошуку шляхів, удосконалення своєї діяльності і внесення коректив.

Як ми зазначали, професійна компетентність викладача – це інтегрована на функціональному рівні система, яка відображає змістову основу професійної діяльності. Викладач у навчально-виховному процесі виконує різні функції та здійснює різні види діяльності, кожен з яких потребує певних мотивів (прагнення виконувати цей вид діяльності, ставлення до цього як до професійної цінності, бажання удосконалюватись у цьому виді діяльності), знань (про специфіку цього виду діяльності), відповідних якостей і вмінь (здатність здійснювати відповідну діяльність). З огляду на це, ми вважаємо, що є всі підстави говорити про окремі види компетентностей, що відповідають функціональному складу науково-педагогічної діяльності викладача, що загалом складають його професійну компетентність. Отже, можна виділити такі види компетентностей викладача: психологічна, предметна, дидактична, методична, комунікативна, управлінська, проєктивна тощо. Будь-яка компетентність, у свою чергу, виступає як окрема система, що складається з відповідних компонентів (мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний) та елементів (мотиви та ціннісні орієнтації щодо конкретного виду діяльності, знання, уміння та навички, які його обслуговують, особистісні якості, що забезпечують його успішне виконання). Стисло розглянемо кожен з них.

Психологічна компетентність викладача визначається, як його здатність до засвоєння нових знань, готовність до професійно-особистісного розвитку, співпраці з колегами та слухачами.

Предметна компетентність викладача – теоретична і практична готовність до викладання предмета, дисципліни, курсу тощо.

Дидактична компетентність викладача будемо розуміти, як пізнавально-теоретичну готовність до здійснення навчально-виховного процесу.

Методична компетентність викладача проявляється в його поінформованості, використанні різних освітніх технологій, методів і засобів

навчання, розробці дидактичних матеріалів тощо.

Комунікативна компетентність викладача визначається рівнем і стилем спілкування, виступає необхідною умовою особистої, професійної та громадської діяльності.

Управлінська компетентність викладача – здатність планувати, аналізувати, організовувати і контролювати навчально-виховний процес та власну професійну діяльність для досягнення прогнозованого результату.

Проективна компетентність викладача полягає у здатності розробки, визначення та втілення освітніх проектів, аналізу партнерських стосунків, ділового співробітництва, передбачення наслідків професійної та особистої діяльності.

Таким чином, розглянувши зміст і структуру професійної компетентності викладача, ми визначили, що вона є інтегрованою на функціональному рівні системою та відображає професійну діяльність викладача системи післядипломної педагогічної освіти. Професійну компетентність викладача не можна розглядати поза розвитком його особистості. Це можна пояснити тим, що викладач упродовж своєї професійної діяльності засвоює необхідні знання, набуває вмінь та навичок в особистісному контексті. Вдалим є висловлювання І.Беха щодо становлення професіонала в сучасних соціальних умовах. Він зазначає, що умовою і засобом реалізації професії виступає людина-професіонал, в особистості якої, з одного боку, втілюється те спільне, що характерне для будь-якого працівника, який зайнятий цим видом праці, з іншого – індивідуальне, привнесене ним самим у кожний конкретний акт, кожний аспект професійної діяльності [1, 157].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, з'ясування сутності поняття «професійна компетентність викладача» дало можливість виокремити та проаналізувати її структурні компоненти. Розроблені зміст і структура професійної компетентності викладача післядипломної педагогічної освіти складають основу для його професійного розвитку. Можна очікувати, що розроблена структура професійної компетентності викладача має перспективи

впровадження у підготовку науково-педагогічних кадрів. Виходячи із зазначеного, вважаємо пріоритетним напрямом подальших досліджень проблему розробки діагностичного інструментарію для визначення рівня професійної компетентності викладачів післядипломної педагогічної освіти та виокремленні організаційно-педагогічних умов її розвитку.

Література:

1. Бех І.Д. Становлення професіоналізму в сучасних соціальних умовах // Педагогіка толерантності. – 2001. – №3-4. – С. 157.
2. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентации. – М.: Смысл, 1992. – 17 с.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М., 1996. – 308 с.
4. Формування дослідницької культури молодих науковців. Колективна монографія / За ред. В.А.Семиченко. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 133 с.

Саюк Валентина

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ – ОСНОВАНИЕ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ СИСТЕМЫ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье определена сущность профессиональной компетентности преподавателя системы последипломного педагогического образования, раскрыто ее содержание, как основания профессионального развития и структура.

Ключевые слова: *профессиональная компетентность преподавателя, последипломное педагогическое образование, содержание профессиональной компетентности преподавателя, структура профессиональной компетентности преподавателя.*

Sayuk Valentyna

PROFESSIONAL COMPETENCE – THE BASIS OF DEVELOPMENT OF THE
MODERN TEACHER OF SYSTEM OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL
EDUCATION

Essence of professional competence of teacher of the system of poslediplomnogo pedagogical education is certain in the article, its maintenance and structure, as foundation of professional development, is exposed.

Keywords: *professional competence of teacher, poslediplomnoe pedagogical education, of contents of professional competence of teacher, structure of professional competence of teacher.*